

Doktori (PhD) értekezés tézisei

„Harczosai a vitézkező anyaszentegyháznak” -
Az Abaúji Református Egyházmegye az I. világháborúban

P. Kusnyír Éva

Témavezető: Dr. Csíki Tamás

DEBRECENI EGYETEM
TÖRTÉNETI ÉS NÉPRAJZI DOKTORI ISKOLA

Debrecen, 2022.

1. A doktori értekezés előzményei, célkitűzései és a téma körülhatárolása

Az I. világháború centenáriuma új lendületet adott a téma néprajzi és történeti kutatásának. A háború makro-összefüggései mellett előtérbe kerülnek a mikrotörténeti elemek, azon belül is a hátszág szerepének feltárása. Az időbeli távolság és az orális források elérhetetlensége miatt az írott, tárgyi és képi források váltak a Nagy Háború elsődleges forrásaivá. Vizsgált témám az Abaúji Református Egyházmegye gyülekezeteinek, lelkészeinek élete a hátszágban a világháború alatt.

A téma újdonságát adja, hogy az egyháztörténeti kutatások nem tértek ki a 20. század első évtizedeire, sokkal inkább koncentráltak a két világháború közötti, majd a második világháború utáni időszakra. Az Abaúji Református Egyházmegye történetéről sem született eddig összefoglaló munka. Az egyházmegye történetének feltárása a trianoni döntés következményei miatt is érdekes – hiszen a határhúzással megfelezték az egyházmegye területét, melynek hatása az emlékezetkultúrában is megfigyelhető. A hátszág-jelenség vizsgálatára megfelelőnek bizonyult mind a kutatott régió, mind a téma. Ez leginkább az állam és az egyház kapcsolati dinamikájában mutatkozik meg: a hátszág – és azon belül az egyház mintegy kiszolgálója az állam hadi igényeinek. Az állami hadvezetés elképzeléseit azonban gyakran felülírták a gyülekezeti közösségek lokális döntései. Az egyházmegye szervezeti egységként közvetítő szerepet töltött be az egyházkerület és a gyülekezetek között, ahogyan az egyházkerület az állami vezetéssel állt folyamatos kapcsolatban.

Hipotézisem értelmében a háború érzékelése nem országos szinten történik, hanem mindig a konkrét lokális kényszerhelyzetek által válik értelmezhetővé egy közösség, esetünkben az egyházközösségek számára.

2. Az alkalmazott módszerek vázolója

Az I. világháború évei alatt az Abaúji Református Egyházmegyében lezajlott eseményeket elsősorban levéltári források alapján rekonstruálok. Az ehhez felhasznált forráscsoportok a következők: a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöki iratai és közgyűlési jegyzőkönyvei; az Abaúji Református Egyházmegye gyűléseinek jegyzőkönyvei; az egyházmegye gyülekezeteinek presbiteri jegyzőkönyvei és egyéb szálas iratanyagai, valamint a Sárospataki Református Lapok illetve a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap háború

alatti számai. A források fellelhetőségének egyik helye a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára. Ezekről a forrásokról a *Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltárának Fond- és állagjegyzékéből* tájékozódhatunk. Az Abaúji Egyházmegye presbiteri jegyzőkönyveinek fellelhetősége esetleges. Az *esetleges* kifejezést használok, mivel az 1960-as évektől folyamatosan kerülnek a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltárába a korábban a parókiákon őrzött gyülekezeti anyagok. Ugyanakkor a jegyzőkönyvek jelentős hányada még mindig az egyes gyülekezetek parokiális állományában található, ami kutatómódszertani szempontból kihívást jelentett és terepmunkát igényelt. Az anyagok a gyülekezetek körzetesítése miatt rendszerint annak a településnek a parókiáján találhatóak, ahol a körzet lelkésze lakik. Tovább árnyalja a képet, hogy az első világháborút és a trianoni döntést követően 102 abaúji gyülekezetből körülbelül harminc határon túlra került. A ma Szlovákiához tartozó egykori abaúji gyülekezetek magyar nyelvű iratanyagát szisztematikusan számolták fel a II. világháborút követően, így levéltárakban csak elvétve találkozhatunk azokkal. A parókiákon fennmaradt gyülekezeti anyagokról a Magyar Református Egyház Javainak Tára sorozat Abaúj-Tornai Egyházmegyére vonatkozó köteteiből juthatunk információkhoz.

Elemzési módszerem alapvetően kronológiai megközelítés, ami az egyes forrástípusok egymás mellé rendezésére épül. Egy fentről lefelé haladó, háromszintű elemzést végeztem el, a következő módon: évek szerinti lebontásban áttekintettem elsőként a püspöki iratanyagot, hiszen az egyházkerület vezetőjeként a mindenkori püspök kapta kézhez a különféle állami és minisztériumi rendeleteket, körleveket, melyek gyakran szigorúan bizalmasak voltak. Ezt követően a Tiszáninneni Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyveit társítottam ugyanolyan éves lebontásban a püspöki iratok mellé. Ez az első, legfelső szint: az egyházkerület szintje. A középső, második szint az Abaúji Református Egyházmegye gyűléseinek jegyzőkönyveiből származó adatok egyházkerületi szinttel történő összevetése volt. Harmadik, legalsó szintként az egyházmegye gyülekezeteinek presbiteri jegyzőkönyveit, valamint iratanyagát vetettem össze a magas-egyházi döntésekkel. Ez a módszer megfelelően bizonyult annak kimutatására, hogyan befolyásolták egyrészt az állami döntések az egyházkerület és a püspök döntéseit, mindez hogyan került közvetítésre az egyházmegyék felé és milyen hatást váltott ki az abaúji gyülekezetekben.

3. Az értekezés új tudományos eredményeinek tézisszerű felsorolása

- A 19. század végén az Abaúji Református Egyházmegyéhez tartozó települések alapvetően rurális közösségek voltak. A többségi lakosság megélhetési forrását a fakitermelés, zöldség-és gyümölcsstermesztés, illetve a földművelés jelentette. Elterő mintát mutat a mezővárosokba betelepített iparosok tevékenysége, valamint az egyházmegye északi területein a bányászathoz kapcsolódó iparágak. A szűkös megélhetési lehetőségek és a bányászat regionális hanyatlása miatt a 19. század végén a lokális közösségek munkabíró tagjai új megélhetési stratégiához fordultak: kivándoroltak Amerikába. Az abaúji gyülekezetek elnéptelenedésével fenyegető hol erősebb, hol gyengébb kivándorlási hullámok során a gyülekezetek módosabb, munkabíró tagjai vándoroltak Amerikába. Ez a folyamat a gyülekezetek és a települések belső társadalmi struktúráját alakította át. A módosabb és munkabíró gyülekezeti tagok kiesésével az itthon maradt hívekre egyre több fizikai és anyagi teher hárult, melyeket főként a kisebb gyülekezetek nehezen tudtak kezelni vagy önerőből megoldani. Tovább árnyalta a képet, hogy a gyülekezet férfi tagjai vándoroltak ki, akik a gyülekezeti tisztségeket viselték, ezáltal a gyülekezeti élet szervezésében is aktívabb szerepük volt a korban, mint a nőknek. Az Abaúji Református Egyházmegye gyülekezeteinek többsége az I. világháború kitörésekor a korábbi építkezések és felújítások adósságait törlesztette, vagy a felújításokra kérvényezett segélyeket – tehát gazdasági szempontból kimerült volt. A gyülekezeti tagok a legtöbb helyen szegény, vagyontalan emberek voltak, cselédek, napszámosok, akik az egyházi adóterhek mellett állami adót is fizettek. A hívek gazdasági állapotához társult a gyakran 100 fő alatti gyülekezeti lélekszám, melyet a kivándorlás is gyengített. Ilyen körülmények között érte az I. világháború sokféle kényszerhelyzete az Abaúji Református Egyházmegyéjét.

- Az Abaúji Református Egyházmegye gyülekezeteinek és lelkészeinek I. világháború alatti életét két kérdés mentén határozhatjuk meg. Az első kérdéskör racionális, gazdasági indíttatású: a lelkészek és a gyülekezetek gazdasági nehézségei. A lelkészi fizetésrendezés a világháború éveiben folyamatosan tárgyát képezte egyházkerületi, egyházmegyei és gyülekezeti döntéseknek egyaránt. A lelkészeknek

fizetett párbérrel és az egyházmegye által sürgetett háborús drágasági pótlékkal igyekeztek kompenzálni a lelkészek alacsony fizetését. Ez azonban összetett kérdés volt, mivel a presbitériumok ragaszkodtak a lelkészi díjlevélben meghatározott javadalmi tételekhez, így gyakran találkozunk az egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvekben a lelkész fizetésével kapcsolatos bírósági ügyekkel. A háború előrehaladtával a gyülekezetek és lelkészek egyre kevésbé számíthattak állami támogatásra. Az állami támogatások szociális juttatások voltak, így a nagycsaládos lelkészek ruhasegélyt és családi pótlékot, az idős lelkészek korpótlékot kaptak az államtól. A gyülekezetek anyagi helyzetét az egyházmegye vezetősége igyekezett mind az egyházi, mind az állami segélyezéstől függetleníteni, ezért sürgette az egyházfenntartási alap létrehozását. Az egyházfenntartási alap létrehozásával a gyülekezetek a világháború utáni bizonytalan időkre készültek fel. A gyülekezetek többsége 1917-ben, a reformáció 400. évfordulójának emlékére hozta létre saját egyházfenntartási alapját. A másik kérdéskör, amely foglalkoztatta az abaúji egyházmegye vezetőségét a világháború alatt, magasztosabb cél volt: a belmisszió kérdése. Az I. világháború alatt a lokális közösségek tagjai addig sosem tapasztalt jelenségekkel szembesültek: a férfiak mozgósítása után a férfi-női szerepek átalakultak, a népiskolai tanítók mozgósításával az oktatás a legtöbb helyen szünetelt, a háború okozta konjunktúra, majd az azt követő infláció hatására a gazdálkodás kiszámíthatatlan lett. Legnagyobb mértékben a tizenévesek vallásos buzgósa hanyatlott, amit az 1920-as években egyházi ifjúsági egyletek létrehozásával próbáltak orvosolni. Állandóságot a legtöbb gyülekezeti tagnak csak a hitéleti alkalmak jelentettek, ezért találkozunk az egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek éves beszámolóiban az istentiszteleti alkalmak számára és jellegére vonatkozó adatokkal, illetve, mivel ezek mutatták a lelkészek és gyülekezetek rendezett helyzetét is. Az istentiszteletek mellett a vallásos felolvasások és az iratok terjesztése voltak az egyház számára azok az eszközök, melyekkel híveiket igyekeztek a gyülekezetben tartani. Az amerikai kivándorlás miatt az abaúji gyülekezetek létszáma csökkent a világháborút megelőzően, kitérések azonban nem fordultak elő tömegesen a háború éveit alatt. A lelkészek hivatásuk gyakorlása mellett a mindennapi élet során felmerülő kérdésekben is híveik rendelkezésére álltak, elsősorban a fronton vagy hadifogságban lévő hozzátartozókkal való kapcsolattartásban. Az egyházmegyei belmissziós törekvések azonban nem jártak sikerrel: felolvasásokat csak néhány gyülekezetben tartottak, és a

különféle egyletek megalakítása is nehézségekbe ütközött. Ehhez társult, hogy a lelkészek és a gyülekezetek között a gyülekezeti gazdasági élet és a lelkeszi fizetés miatt lokális konfliktusok alakultak ki.

- Az I. világháborús mozgósítás a gyülekezeti közösségek belső szervezeti felépítését bontotta meg. A felekezeti népiskolai tanítók mozgósításával gyakran több település 80-100 iskolakötelezettje maradt oktatás nélkül. Az egyházmegye területén 1914-ben 54 református felekezeti népiskola volt, melyekben összesen 64 tanító végezte az oktatást. A diákok létszáma 27 és 70 fő között volt. 1914-ben az Abaúji Református Egyházmegye területén mindössze 9 állami iskola volt. Mivel a legtöbb iskola egy tanerős volt, a felekezeti népiskolai tanítók mozgósításával a települések egyetlen tanítója esett ki az oktatásból. A települések egyetlen tanítójának felmentését 1915-től folyamatosan próbálták a gyülekezetek iskolaszékei kieszközölni, ez azonban egyre kevesebb sikerrel járt. A felekezeti népiskolai tanítók mozgósítása miatt 1916-ra már öt abaúji iskolában szünetelt teljesen az oktatás. A többi településen a lelkészek végezték a tanítók helyettesítését, ez azonban konfliktusokkal járt, elsősorban a díjazásuk miatt. Állami szinten 1916-ban rendelkeztek a bevonult tanerő pótlásáról. A lehetséges helyettes tanerő lehetett okleveles tanító vagy tanítónő, tanítóképezdének legalább 2 évfolyamát elvégzett tanítójelölt, okleveles óvónő, vagy ezek hiányában nyugdíjas tanító vagy tanítónő. Az államilag kirendelt tanárok azonban a hitoktatásban nem kívántak részt venni, illetve a tanítói javadalomhoz tartozó földeket sem akarták megművelni. A tanítók helyettesítése még 1919-ben sem volt megoldott kérdés, így az állam a „megszállt területekről” menekülő tanítókkal próbálta orvosolni a tanítóhiányt. A trianoni döntést követően, 1922-ben elkészült egy kimutatás a Tiszáninneni Református Egyházkerület református elemi népiskoláiról. Erre azért volt szükség, mert állami rendelet nyomán a 30 fő alatti iskoláktól megvonták az államsegélyt, amennyiben azok nem működtek együtt a helyi római katolikus vagy állami iskolákkal. Ezzel megkezdődött a református felekezeti népiskolák más iskolákkal történő összevonása és államosítása. A vizsgált jegyzőkönyvek adataiból kitűnik, hogy a hadban lévő férfiak helyére inkább csak nők jelentkeztek a tanítói állásra, vagy legfeljebb nyugdíjas tanítók, esetleg sebesült katonák. Ez eleve egy kényszer, így lehetséges, hogy ez az oka annak, hogy a háború végéig nem sikerül megoldani a problémát. A lokális hagyományok és normák a háborús kényszer hatására rugalmasabbá váltak, hiszen a rendeletek nyomán

a gyülekezetek kénytelenek voltak tanítónőt is megválasztani, vagy elfogadni az államilag kirendelt tanítónőt. Ugyanakkor ez konfliktusokat gerjesztett a közösségen belül, ezért sem sikerült rendezni a kérdést. A háború alatt rögtönzések, pillanatnyi megoldások vannak, s csak a háború végén áll helyre a rend, amikor ismét férfit választanak rendes tanítónak.

- A háború generálta nyersanyaghiány és azon belül a különféle fémek hadvezetőség részéről felmerülő igénye makro- és mikro-szinten egyaránt kényszerhelyzeteket hívott életre. A katonai parancsnokságok számára különféle fémek beszolgáltatása, vagyis a rekvirálás mindkét szinten megjelenő probléma volt. A háború kitörésének évében még nem volt indokolt a rekvirálás, viszont 1915 tavaszán megkezdődött annak állami és egyházi részről való megszervezése. Ezt a folyamatot a Tiszáninnen Egházkerület mindenkor püspöke és a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakran bizalmas levelezéseiből tudjuk makro-szinten rekonstruálni. A rekvirálások egyházi szinten a harangokat vették igénybe. 1915 végére elkészült az egyházkerület harangjairól egy kimutatás, melyet harangjegyzéknek neveztek. A harangjegyzék alapján minősült egy harang rekvirálhatónak vagy megtartandónak. A megtartásra ítélt harangok történelmi vagy művészi értékük által kerülhették el a beolvasztást. 1915 és 1916 harangrekvirálási akciói a hazafias propaganda jegyében teltek és a gyülekezetek gyakran térítés nélkül áldozták fel harangjukat a nemes cél érdekében a *haza oltárán*. 1917-től ez a tendencia megváltozott és szervezett hadianyag-utánpótlássá alakult a harangok rekvirálása. A fokozódó nyersanyaghiányt jelzi az is, hogy 1917-ben a harangok mellett az épületek réz elemei, az orgonák, illetve még az iskolai csengők is rekvirálásra kerültek. A folyamat 1917 decemberében ért véget, amikor leállították a további rekvirálásokat. 1918-tól új kihívásként jelent meg a rekvirált harangok pótlása, mely az 1921-ig érvényben lévő hadi gazdálkodás miatt csak lassan indulhatott meg. Az Abaúji Református Egházmegyéből 80 darab harangot rekviráltak az I. világháború során. A rekvirálási akciók feszültségekkel és konfliktusokkal jártak egyrészt a hadvezetőség és a gyülekezetek között, másrészt lokális szinten a gyülekezet tagjai között is. Az abaúji gyülekezetek presbiteri jegyzőkönyvei alapján kirajzolódik, milyen stratégiákat alkalmaztak a gyülekezetek harangjaik megtartása érdekében, majd később milyen módszerekkel kívánták pótolni azokat. A harangok pótlása összetett kihívás volt, elsősorban gazdasági szempontból, így a gyülekezetek gyakran az 1930-as évekig

harang nélkül maradtak. Az I. világháborús harangrekvirálások az ország korabeli harangállományának 50-60%-át érintették, gyakorlatilag minden református gyülekezetből kerültek harangok beolvasztásra. Bár az I. világháború végzetes volt a Tiszáninneni Református Egyházkerület, és az Abaúji Református Egyházmegye harangjaira nézve, az 1930-as évekre regenerálódott harangállományt a II. világháború már kevésbé érintette.

- Magyarország I. világháború alatti katonai és háborús kiadása összesen 32,7 milliárd korona volt. Ennek 53%-át a hadikölcsönök bevételeiből, 30%-át jegybanki hitelből, 7%-át kereskedelmi bankoktól felvett hitelből, 5%-át külföldi kölcsönökből, és alig 5%-át adóbevételekből biztosította a magyar állam. A hadikölcsönöket az utókor éles kritikával illette, miszerint a kibocsátásokkal nem sikerült az inflációs gondokat megoldani, illetve a kölcsönök a háborús kiadásoknak csak egy részét fedezték, hiszen a hadikölcsön-kötvények nem képeztek önálló pénzforrást. A forgalomban lévő pénz mennyisége a háború alatt több mint tizenháromszorosára nőtt. A hadikölcsönök papírkoronára szóltak és mivel időközben a papírkorona értéke az aranykoronáéval szemben drámaian csökkent, a kötvények kevesebbet értek, mint amennyi a kibocsátott hadikölcsöncímletek névértéke volt. A pénzügyi kormányzat 1920-ban nosztrifikálta, felülbélyegezte az elértéktelenedett hadikölcsönkötvényeket. Ennek célja az volt, hogy rögzítsék, kik voltak az „ősjegyzők”, a kölcsönök eredeti jegyzői. 1923 márciusa és 1924 márciusa között az infláció mértéke elérte a hiperinflációs küszöböt: 1 aranykorona 17.866 papírkoronát ért. Az Abaúji Református Egyházmegye gyülekezetei, lelkeszei és felekezeti népiskolai tanítói, ahogy a gyülekezetek tagjai is, az első néhány hadikölcsönjegyzés során megtakarított pénzük nagy részét jegyzésre fordították. Ennek eredményeként a világháború második felére a jegyzésekről szóló adatok egyre ritkulnak, végül szinte teljesen eltűnnek a forrásokból. A hadikölcsönkötvények jegyzése is a mikro- és makroszint dinamikáját, kapcsolatát jelzi. A hadikölcsön jegyzése a lokális közösségektől és az egyéntől elvárt magatartásforma (az *áldozatkészség*), a nemzeti közösséggel való azonosulás jelképe volt. A háború elvesztése miatt a hadikölcsönök visszafizetése nem valósulhatott meg. A lakosság különösen sérelmezte a jegyzések, a be- és kifizetések körüli visszaéléseket, csalásokat, pénzügyi botrányokat. Ahogyan a lakosság, úgy a gyülekezetek sem kaptak kártérítést, így a kötvények pénzre való kicserélésével próbáltak a lehető legkedvezőbbben kikerülni a szituációból. Ez azonban

a legtöbb gyülekezetnek nem sikerült, így anyagi szempontból csak az 1930-as évekre figyelhető meg egyfajta stabilizáció.

- A református tábori lelkészi püspökség intézményének megszervezése az I. világháború idején kezdődött. Baltazár Dezső és Barabás Samu harctéri útjai a Konvent tájékoztatására voltak hivatottak. A harctéri jelentéseket a háború éve alatt törvényjavaslatokká formálták, melyeknek központi kérdései voltak a református tábori lelkészek római katolikus tábori püspökségtől való függetlenítése, illetve a református katonák számarányának megfelelő református tábori lelkész alkalmazása. A háború miatt az előterjesztett kérések megvalósulása nehezen haladt, annak ellenére, hogy Tisza István, Darányi Ignác, Boér Elek és Szilassy Aladár is bekapcsolódtak az ügy rendezésébe. Új lendületet adott az intézményesítésnek az 1917 novemberében tartott tábori lelkészi konferencia, ahol Csikesz Sándor indítványa is elhangzott. Csikesz Sándor a Konvent megbízásából 1917 őszétől 1918 májusáig vezette a tábori lelkészet ügyeit. Csikesz indítványát a református egyházalkotmányi bizottság a Zsinat elé szeretne volna terjeszteni 1918 októberében, erre azonban a háborút követő történések miatt nem került sor. A Tanácsköztársaság bukása után a hadügyminiszter visszaállította a tábori lelkészi hivatalt is, ami a második világháborúig rendezett kereteken belül működhetett. A református tábori lelkészekről készült 1918-as kimutatás szerint összesen 174 lelkészt hívtak be tábori lelkészi szolgálatra. Azonban a folyamatos személyi változások miatt a lista összeállítása körülményes volt, így nem szerepel rajta minden tábori lelkészi szolgálatot teljesítő lelkész neve, illetve többek szolgálati helye ismeretlenként van feltüntetve. Értesülünk ugyanakkor 47 lelkész felmentéséről, illetve két református tábori lelkész, Hettesheimer Henrik és Vincze Sándor haláláról. Abaújban, mivel az egyházmegye területén nem csak sorozások zajlottak illetve hadikórházak voltak, hanem hadi események is történtek, nehéz meghatározni, összesen hány lelkész végzett katonai lelkészi szolgálatot az I. világháború éveiben. 1915-ben mindössze Kovács Dezső, szépsi segédlelkész, aki mint tartalékos honvéd-lelkész vállalt szolgálatot, az egyházmegye határain kívülre, Munkácsra került. Kassán végzett katonai lelkészi szolgálatot Hubay Bertalan, ifj. Novák Lajos taktaszadai és Fekete István mezőcsáti lelkész, valamint Makay Kálmánt, kassai javítóintézeti lelkészt is bevonták a kórházi lelkigondozásba. 1917-ben Páhy József, kiskinizsi lelkész szolgált az egyházmegyéből tábori lelkészként Marburgban. 1918-ban Csorba Dezső csenyétei, Kiss József tornyosnémeti, majd később hejcei

lelkész, illetve ifj. Kiss Lajos garbócbogdányi segédlelkész szolgáltak tábori lelkészként az I. világháborúban. A református tábori lelkészek kinevezése hosszadalmas eljárás volt, így a háború évei alatt számuk lassan emelkedett. A kinevezéseket nehezítette, hogy a szolgálatra jelentkező lelkészek helyettesítését gyülekezeti szinten megoldást kívánt. Mivel a háború folyamán egyre több, önálló gyülekezet nélküli segédlelkészt is kineveztek tábori lelkésznek, a helyettesítés nehezen működött. A lelkész, tanító és kántor nélkül maradt gyülekezetek kérelmezték lelkészüket felmentését, illetve egyes esetekben maguk a lelkészek szerették volna abbahagyni katonai tevékenységüket. A katonai lelkészi tevékenység felkészületlenül érte a lelkészeket: nem álltak készen a háború borzalmaira, ezért a háború alatt a református tábori lelkészek kiképzése fontos kérdéssé vált. Szintén fontos kérdés lett a lelkészek hadmentessége, melyet főként a fiatalabb lelkészek kínos kiváltságként éltek meg. A református egyház háborús szövegeiben átvette és alkalmazta az állami háborús retorikai elemeket, illetve a háborút is a vallásos hit terjesztésére, elmélyítésére igyekezett felhasználni. Ez a jelenség állt a felekezetek közötti konfliktusok felerősödése mögött is: az egyházak alárendelték a háborút a misszióknak, a térítésnek. A felekezeti és nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül cselekvő római katolikus és protestáns tábori lelkészekről szóló beszámolók alapján feltételezhetjük, hogy a tábori lelkész személye erősen meghatározta a vallási és etnikai türelmet kiélezett szituációkban. Ugyanakkor a vallásos meggyőződés, illetve a tábori lelkészek tevékenysége a háború alatt egyre jobban elmélyülő felekezeti és nemzetiségi konfliktusokat is enyhítette. A református tábori lelkészek alacsony számát vallásos iratok terjesztésével igyekeztek kompenzálni. Az iratok többsége azonban inkább tekinthető háborús emlékéllátásnak, mintsem a katonák lelki erősítését célzó szövegnek.

- Az I. világháború a harctéren elhunytakról való megemlékezés számos új módozatát hozta. Az állami propagandában is megjelenő *hősi halottak* kultusza napjaink emlékezetkultúrájára is hatással van. A hősi halottakról való megemlékezést már a háború évei alatt mind állami, mind egyházi szintén igyekeztek szervezett keretek közé szorítani. A hősökre való emlékezés első lépése az elhunytak anyakönyvezése volt, ahol a halál okaként azt tüntették fel: hősi halált halt. A halottak hazahozatala gyakran ütközött nehézségekbe, így a gyülekezeti közösségek gyászistentiszteleteket tartottak, temetés nélkül. Az különféle felekezetek gyászsal

kapcsolatos hitelvi felfogásai keveredtek, ami egyházi részről szigorításokat eredményezett a halottakról való megemlékezésben. Az I. világháborús emlékműállítások nemzeti keretbe, azon belül pedig a revíziós szellemiségbe illeszkedtek. Az emlékművekre és az avatáson és egyéb ünnepélyeken elhangzott beszédekre jellemző volt a múlt mitizálása, melynek fontos szerepe volt a fiatalok szocializációjában is. A Református Egyház háborús emlékállítása a mezőlaborci református templom felépítése lett volna, mely sosem valósult meg. Az Abaúji Református Egyházmegye területén a háborús emlékállítás csak 1920-tól indult meg. Ennek eredményeként 1920 és 1938 között készült a legtöbb hősi emlék, összesen 39 darab. A korszakra jellemző a revíziós gondolattal összefonódó irredenta elemek megjelenése mind az emlékeken, mind azok avatási ünnepélyein. Az 1939 és 1945 közötti időintervallumban az Abaúji Református Egyházmegye területén 29 emlékmű készült, melyből 11 volt I. világháborús. 1946 és 1988 között három világháborús emlékjel készült az egyházmegye területén. Az emlékművek alacsony száma a korszak politikai berendezkedésére vezethető vissza. A rendszerváltás után ezért figyelhető meg újra az emlékműállítás fellendülése. 1989 és 2020 között 40 új emlékművet avattak Abaújban, ezek az aktuális évfordulókra és eseményekre is reflektálnak, például a millenniumra, vagy a trianoni döntés 100. évfordulójára. Ez utóbbi az emlékezetkultúrában is megfigyelhető: abaúji viszonylatban az I. világháborúról való megemlékezést Trianonhoz kötik, aminek következményei felülírta a háború traumáját.

Nyilvántartási szám: DEENK//2022.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Kusnyír Éva

Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

MTMT azonosító: 10058136

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (2)

1. **Kusnyír, É.**: "Volt-e esőtök? Hogy mutat a vetés? Requiráltak-e már nálatok?": Első világháborús harangrekvirálások az Abaúji Református Egyházmegyében.
In: Háború és Katonasors. Szerk.: Marinka Melinda, Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, Debrecen, 214-256, 2020, (Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, ISSN 1217-4769 ; 14)
2. **Kusnyír, É.**: "Egyetlen tanító a községben" - Tanítók I. világháborús mozgósítása az Abaúji Református Egyházmegyében.
In: Vallási néprajz 16. : Válogatott tanulmányok a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójában elhangzott előadásokból 2019. augusztus 26-27. Szerk.: Bihari Nagy Éva, Sápy Szilvia, Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, Debrecen, 69-105, 2019. ISBN: 9789634902195

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

3. **Kusnyír, É.**: Hunyad vármegye utolsó magyar főispánjának egyetlen leánya.
Spatak. Füz. 24 (3), 153-170, 2020. ISSN: 1416-9878.
4. **Kusnyír, É.**: Az alsó-mérai református templom építésének története.
Spatak. Füz. 21 (4), 47-58, 2017. ISSN: 1416-9878.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek (1)

5. Kovács, Á., **Kusnyír, É.**: Mesélő tárgyak a Sárospataki Református Kollégiumban.
Hernád Kiadó, Sárospatak, 108 p., 2022. ISBN: 9786155787300

Idegen nyelvű, külföldi könyvek (1)

6. Kovács, Á., **Kusnyír, É.**: Reformed College of Sárospatak. Scala Arts & Heritage
Publishers Ltd,
London, 80 p., 2020. (Curators' Choice) ISBN: 97817855512827

Egyéb folyóiratközlemények (2)

7. **Kusnyír, É.**: Új tanulmánykötet a Bánságról.
Honismeret. 48 (5), 108-109, 2020. ISSN: 0324-7627.
8. **Kusnyír, É.**: Népköltészeti kincseink tárnoka, Erdélyi János.
Spatak. Füz. 22 (3), 135-138, 2018. ISSN: 1416-9878.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.08.30.